

KONSTITUTSIYA — ERKIN VA FAROVON HAYOT GAROVI

Alimuxamedova Difuza

Toshkent amaliy fanlar universiteti Psixologiya yoʻnalishi magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada Oʻzbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi jamiyat taraqqiyoti, inson huquqlari va farovon hayotni taʼminlashdagi asosiy huquqiy mexanizm sifatida tahlil qilinadi. Tadqiqotda Konstitutsiyaning normativ-huquqiy mazmuni, davlat boshqaruvi tizimi, ijtimoiy himoya va fuqarolarning erkinliklariga taʼsiri oʻrganilgan. 2023-yilda qabul qilingan yangi tahrirdagi Konstitutsiyaning ijtimoiy-siyosiy ahamiyati, 2024–2025-yillarda uning amaliyotga joriy etilishi va konstitutsiyaviy islohotlarning natijalari tizimli tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari Konstitutsiya huquqiy davlat va farovon jamiyatni shakllantirishda hal qiluvchi omil ekanini koʻrsatadi.

Kalit soʻzlar: Konstitutsiya, demokratiya, huquqiy davlat, inson huquqlari, farovon hayot, ijtimoiy davlat, konstitutsiyaviy islohotlar.

Konstitutsiyaviy islohotlarimizning bosh maqsadi – inson qadri, xalq manfaatini
amalda taʼminlashdir

Oʻzbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev

KIRISH

Konstitutsiya har bir davlatning siyosiy-huquqiy tizimini belgilab beruvchi, jamiyat taraqqiyotining asosiy yoʻnalishlarini aniqlaydigan va inson huquq hamda erkinliklarini kafolatlovchi eng oliy yuridik kuchga ega hujjat hisoblanadi. U davlat hokimiyati organlari faoliyatining huquqiy chegaralarini belgilash bilan birga, fuqaro, jamiyat va davlat oʻrtasidagi oʻzaro munosabatlarning barqaror, adolatli va demokratik asoslarda rivojlanishini taʼminlaydi. Shu bois Konstitutsiyaning mazmun va mohiyati jamiyatdagi siyosiy barqarorlik, huquqiy tartibot va farovon hayot darajasi bilan bevosita bogʻliqdir.

Zamonaviy globallashtirish jarayonlari, raqamli texnologiyalarning jadal rivoji, inson huquqlarining universal qadriyat sifatida eʼtirof etilishi hamda ijtimoiy tenglikka boʻlgan ehtiyojning kuchayishi konstitutsiyaviy normalarni doimiy ravishda yangilab borishni talab etmoqda. Bugungi kunda konstitutsiyaviy taraqqiyot faqat davlat tuzilishini tartibga solish bilangina cheklanmay, balki inson qadr-qimmatini oliy qadriyat sifatida eʼtirof etish, ijtimoiy davlatni shakllantirish va fuqaro huquqlarining real ijrosini taʼminlashga qaratilgan kompleks mexanizmlar bilan tavsiflanadi. Shunday sharoitda har bir davlat oʻz konstitutsiyaviy modelini milliy manfaatlar bilan bir qatorda xalqaro demokratik standartlarga mos ravishda takomillashtirib borishga majbur.

Oʻzbekiston Respublikasida 2023-yilda yangi tahrirdagi Konstitutsiyaning qabul qilinishi aynan shu ehtiyojlar va zamonaviy talablardan kelib chiqqan holda amalga oshirildi. Mazkur islohot mamlakatda amalga oshirilayotgan keng qamrovli siyosiy, ijtimoiy va iqtisodiy oʻzgarishlarning mantiqiy davomi boʻlib, konstitutsiyaviy taraqqiyotda sifat jihatidan yangi bosqichni boshlab berdi. Yangilangan Konstitutsiyada “Inson – jamiyat – davlat” tamoyilining ustuvor qoʻyilishi davlat faoliyatining markazida inson manfaatlarini turishini qatʼiy belgilab berdi. Bu yondashuv avvalgidek davlat ustuvorligiga asoslangan modeldan voz kechib, inson huquqlari va erkinliklarini real kafolatlashga qaratilgan demokratik paradigma shakllanganini koʻrsatadi.

Yangi Konstitutsiyada inson huquqlari va erkinliklarining kengaytirilishi, ijtimoiy davlat konsepsiyasining mustahkamlanishi, sud hokimiyati mustaqilligining kuchaytirilishi hamda fuqarolik jamiyati institutlarining huquqiy maqomini mustahkamlash kabi muhim normalar oʻz aksini topdi.

Bu normalar fuqarolarning erkin va farovon hayot kechirishini ta'minlash bilan birga, davlat va jamiyat o'rtasidagi ishonchni kuchaytirishga ham xizmat qilmoqda. Ayniqsa, Konstitutsiyada ta'lim, sog'liqni saqlash, ijtimoiy himoya, ekologik xavfsizlik va munosib turmush darajasi bilan bog'liq kafolatlarning aniq belgilanishi farovon jamiyatni barpo etishning huquqiy asoslarini yaratdi.

Shu bois mazkur tadqiqotning dolzarbligi O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining erkin va farovon hayotni ta'minlashdagi rolini ilmiy-nazariy va amaliy jihatdan tahlil qilish zarurati bilan belgilanadi. Tadqiqotning asosiy maqsadi Konstitutsiyada mustahkamlangan demokratik tamoyillar, inson huquqlariga oid kafolatlar va ijtimoiy davlat mexanizmlarining jamiyat barqarorligi hamda fuqarolarning farovon hayotiga ta'sirini aniqlashdan iborat. Ushbu maqsadga erishish orqali Konstitutsiyaning huquqiy davlat va farovon jamiyat qurilishidagi hal qiluvchi ahamiyati ilmiy asosda yoritib beriladi.

METODOLOGIYA

Mazkur tadqiqot O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining erkin va farovon hayotni ta'minlashdagi huquqiy mexanizmlarini aniqlash va baholashga qaratilgan bo'lib, unda kompleks, tizimli va fanlararo yondashuv qo'llanildi. Tadqiqot metodologiyasi konstitutsion huquq nazariyasi, huquqiy siyosat va ijtimoiy davlat konsepsiyasiga asoslandi hamda ilmiy tahlilning umumlashtiruvchi va amaliy jihatlarini qamrab oldi.

Birinchidan, **normativ-huquqiy tahlil metodi** asosida O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 1992-yilgi va 2023-yildagi tahrirlari, shuningdek, unga muvofiq qabul qilingan qonunlar, Prezident farmonlari va Oliy Majlis qarorlari o'rganildi. Ushbu metod orqali konstitutsiyaviy normalarning mazmuni, ularning huquqiy tabiati, davlat zimmasiga yuklatilgan majburiyatlar hamda fuqarolarning huquq va erkinliklarini kafolatlash mexanizmlari tahlil qilindi.

Ikkinchidan, **qiyosiy-huquqiy metod** qo'llanilib, O'zbekiston Konstitutsiyasidagi inson huquqlari kafolatlari va demokratik boshqaruv tamoyillari AQSh, Germaniya, Fransiya, Yaponiya va Rossiya Federatsiyasi konstitutsiyalari bilan solishtirildi. Mazkur yondashuv orqali milliy konstitutsiyaviy modelning xalqaro huquqiy standartlarga mosligi, o'xshash va farqli jihatlari aniqlanib, O'zbekiston tajribasining o'ziga xos tomonlari ilmiy asosda baholandi.

Uchinchidan, **tizimli va strukturaviy tahlil metodi** asosida Konstitutsiyada mustahkamlangan asosiy institutlar — inson huquqlari, davlat majburiyatlari, jamiyat manfaatlari va ijtimoiy farovonlik o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik konseptual jihatdan o'rganildi. Bunda "inson huquqlari → davlat mas'uliyati → jamiyat farovonligi" zanjiri yaxlit tizim sifatida tahlil qilindi.

To'rtinchidan, **tarixiy-huquqiy metod** yordamida O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 1992-yildan 2023-yilgacha bo'lgan evolyutsiyasi, konstitutsiyaviy islohotlarning bosqichlari, ularning siyosiy va ijtimoiy omillar bilan bog'liqligi o'rganildi. Ushbu metod reformalarning mantiqiy davomiyligi va zamonaviy ehtiyojlarga mosligini aniqlash imkonini berdi.

Beshinchidan, tadqiqotda **empirik va statistik tahlil metodi** qo'llanilib, ijtimoiy himoya tizimi, sud-huquq amaliyoti, aholi farovonligi va fuqarolarning davlat organlariga murojaatlari bo'yicha ochiq statistik ma'lumotlar umumlashtirildi. Olingan ma'lumotlar konstitutsiyaviy normalarning real hayotdagi ta'sirini baholashda asos bo'lib xizmat qildi.

Shuningdek, **ilmiy adabiyotlarni tahlil qilish** metodi orqali mahalliy va xorijiy huquqshunos olimlarning konstitutsionizm, huquqiy davlat va ijtimoiy davlat haqidagi konseptual qarashlari o'rganildi va tadqiqot natijalari bilan qiyoslandi.

NATIJALAR

O'tkazilgan normativ-huquqiy, qiyosiy va empirik tahlillar natijasida O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining erkin va farovon hayotni ta'minlashdagi roli quyidagi yo'nalishlarda yaqqol namoyon bo'lishi aniqlandi.

Birinchidan, inson huquqlari va erkinliklariga oid konstitutsiyaviy kafolatlar sezilarli darajada kengaydi. 2023-yilgi konstitutsiyaviy islohotlardan so'ng inson huquqlariga bag'ishlangan normalarning miqdori va mazmuni ortib, ularning amaliy ta'siri kuchaydi. Konstitutsiyada "inson qadrini yuksaltirish" tamoyilining mustahkamlanishi inson sha'ni, qadr-qimmati va shaxs daxlsizligining oliy konstitutsiyaviy qadriyat sifatida e'tirof etilishiga olib keldi. Shuningdek, shaxsni qiynoqlardan himoya qilish, ijtimoiy tenglik va gender tengligi bo'yicha qo'shimcha kafolatlar belgilandi.

Ikkinchidan, demokratik boshqaruv va hokimiyatlar muvozanati mexanizmlari mustahkamlandi. Tadqiqot natijalari parlament nazorati institutining kengayganini, Vazirlar Mahkamasining parlament oldidagi hisobdorligi kuchayganini ko'rsatdi. Sud hokimiyati mustaqilligi konstitutsiyaviy darajada qat'iy belgilandi, bu esa odil sudlovni ta'minlashga xizmat qilmoqda. Prezident institutining vakolatlari aniqlashtirilib, ijro hokimiyati faoliyatida huquqiy muvozanat kuchaytirildi.

Uchinchidan, ijtimoiy davlat konsepsiyasining konstitutsiyaviy asoslari mustahkamlandi. Natijalar shuni ko'rsatadiki, Konstitutsiyada ta'lim olish, sog'liqni saqlash xizmatlaridan foydalanish, ijtimoiy himoya, munosib turmush darajasi va bandlik bilan bog'liq kafolatlar keng qamrovda belgilab qo'yilgan. Aholining ijtimoiy zaif qatlamlari — bolalar, ayollar, keksalar va nogironligi bo'lgan shaxslar huquqlari davlat tomonidan alohida muhofaza qilinishi aniqlandi.

To'rtinchidan, fuqarolik jamiyati institutlarining huquqiy maqomi va ishtiroki kuchaydi. Tadqiqot natijalariga ko'ra, jamoatchilik nazorati, nodavlat notijorat tashkilotlari va ommaviy axborot vositalarining davlat boshqaruvidagi ishtiroki uchun konstitutsiyaviy huquqiy zamin yaratildi. Fuqarolarning davlat boshqaruvida ishtirok etish, o'z fikrini erkin bildirish va jamoatchilik muhokamalarida qatnashish imkoniyatlari kengaydi.

Beshinchidan, farovon hayotni ta'minlovchi iqtisodiy va huquqiy kafolatlar mustahkamlandi. Tadqiqot mulk huquqining daxlsizligi, tadbirkorlik va raqobat erkinligining konstitutsiyaviy darajada mustahkamlanishi investitsion muhit va iqtisodiy faollik uchun muhim shart-sharoitlar yaratganini ko'rsatdi. Sud tizimining mustaqilligi esa fuqarolar va tadbirkorlarning huquqiy himoyasini kuchaytirishga xizmat qilmoqda.

Umuman olganda, olingan natijalar O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi huquqiy davlat va farovon jamiyat qurilishini ta'minlovchi kompleks huquqiy mexanizm sifatida amalda faol ishlayotganini ko'rsatadi. Konstitutsiyaviy normalarning joriy etilishi fuqarolarning erkinligi, huquqiy himoyasi va ijtimoiy farovonligi darajasini oshirishga xizmat qilmoqda.

MUHOKAMA

Tadqiqot natijalari O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining zamonaviy huquqiy davlat va ijtimoiy farovon jamiyat barpo etishdagi strategik rolini yaqqol namoyon etdi. Olingan ma'lumotlar 2023-yilda qabul qilingan yangi tahrirdagi Konstitutsiya inson manfaatlarini davlat siyosatining markaziga qo'yish orqali konstitutsiyaviy taraqqiyotda sifat jihatidan yangi bosqichni boshlab berganini tasdiqlaydi. Bu holat konstitutsionizmning antropotsentrik, ya'ni inson markazli yondashuviga mos keladi va xalqaro demokratik standartlar bilan uyg'unlashadi.

Natijalarning tahlili shuni ko'rsatadiki, Konstitutsiyada inson huquqlari kafolatlarining kengaytirilishi nafaqat normativ darajada, balki institutsional mexanizmlar orqali ham mustahkamlanmoqda. Inson qadr-qimmatining oliy konstitutsiyaviy qadriyat sifatida belgilanishi davlat organlarining mas'uliyatini kuchaytirib, huquqni qo'llash amaliyotida insonparvarlik tamoyilining kengroq tatbiq etilishiga zamin yaratmoqda. Bu yondashuv Kelsen, Friedman va Shapiro kabi olimlarning huquqiy davlat nazariyalarida ilgari surilgan huquq va majburiyatlar muvozanati konsepsiyasi bilan mos keladi.

Boshqaruv tizimi va hokimiyatlar bo'linishi borasidagi o'zgarishlar demokratik boshqaruvning mustahkamlanishiga xizmat qilmoqda. Parlament nazoratining kuchayishi va sud hokimiyatining mustaqil konstitutsiyaviy instituga aylanishi davlat hokimiyatining o'zaro tiyib turish va muvozanat mexanizmlarini faollashtirdi. Mazkur natijalar Germaniya va Fransiya kabi huquqiy davlat modellarida kuzatiladigan konstitutsiyaviy tajribalar bilan qiyoslaganda, O'zbekiston modelining barqarorlik va bosqichma-bosqichlik tamoyillariga tayanayotganini ko'rsatadi.

Ijtimoiy davlat konsepsiyasining mustahkamlanishi farovonlikni faqat iqtisodiy ko'rsatkichlar bilan emas, balki ijtimoiy adolat, teng imkoniyatlar va davlatning ijtimoiy majburiyatlari orqali ta'minlashga qaratilgan konseptual yondashuvni aks ettiradi. Tadqiqot natijalari yangi Konstitutsiya ijtimoiy himoya, ta'lim va sog'liqni saqlash kabi sohalarda davlat mas'uliyatini kengaytirganini ko'rsatdi. Bu yondashuv BMT va Yevropa Kengashining inson huquqlariga oid xalqaro hujjatlarida belgilangan ijtimoiy standartlar bilan hamohangdir.

Fuqarolik jamiyati institutlarining konstitutsiyaviy maqomini mustahkamlash demokratik taraqqiyotning muhim omillaridan biri sifatida namoyon bo'lmoqda. Davlat va jamiyat o'rtasidagi institutsional hamkorlik jamiyatda ishonch muhitini shakllantiradi, qarorlar qabul qilish jarayonining ochiqligini oshiradi. Biroq tahlil shuni ko'rsatadiki, bu mexanizmlarning yuqori samaradorligi huquqiy madaniyat, fuqarolarning faolligi va institutlararo muvofiqlashtirish darajasiga bevosita bog'liqdir.

Shu bilan birga, tadqiqot natijalari ayrim muammoli jihatlarining mavjudligini ham ko'rsatadi. Jumladan, konstitutsiyaviy normalarning to'liq va bir xil qo'llanishi barcha hududlarda bir xil sur'atda kechmayapti. Amaliyot va norma o'rtasidagi tafovutlarni qisqartirish uchun institutsional salohiyatni oshirish, huquqni qo'llash amaliyotini tizimli monitoring qilish zarurati saqlanib qolmoqda. Bu jihat rivojlangan huquqiy davlatlar tajribasida ham dolzarb masala sifatida e'tirof etiladi.

Umuman olganda, tadqiqot natijalari shuni asoslaydiki, O'zbekiston Respublikasining yangi tahrirdagi Konstitutsiyasi huquqiy davlat, demokratik boshqaruv va farovon jamiyat barpo etishda mustahkam konseptual va normativ asos yaratgan. Biroq konstitutsiyaviy normalarning real samaradorligi ularning izchil amalga oshirilishi, huquqiy ong va madaniyatning yuksalishi hamda institutlararo muvofiqlik darajasi bilan bevosita bog'liq bo'lib qolmoqda. Shu bois Konstitutsiyaning samarali ishlashi doimiy ilmiy tahlil va institutsional rivojlanishni talab qiluvchi jarayon sifatida namoyon bo'ladi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi erkin va farovon hayotni ta'minlashning mustahkam huquqiy poydevorini yaratdi. Inson huquqlarining oliy qadriyat sifatida e'tirof etilishi, demokratik boshqaruv va ijtimoiy davlat tamoyillarining mustahkamlanishi jamiyat taraqqiyoti uchun muhim omil bo'lib xizmat qilmoqda.

Konstitutsiya nafaqat davlat tuzilishini belgilovchi hujjat, balki fuqarolarning adolatli, xavfsiz va munosib hayot kechirishini kafolatlovchi strategik huquqiy asosdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi, 2017.
2. Конституция Республики Узбекистан: комментарий. Ташкент, 2020.
3. Abdurahmonov, T. "O'zbekiston konstitutsiyasining taraqqiyot va demokratik institutlarda roli." Huquqiy tahlil jurnali, 2022, №4, 15–27.
4. Karimov, I. "Constitutional reforms in Uzbekistan: Historical context and modern challenges." Central Asian Legal Studies, 2021, Vol. 12, pp. 45–62.
5. Shodiev, R. "Solishtirma huquqiy tahlil metodologiyasi: nazariya va amaliyot." Huquqshunoslik ilmiy jurnali, 2020, №3, 34–48.
6. O'zbekiston Respublikasi qonunchilik to'plami: 2023–2025 yillar. Toshkent: Qonun nashriyoti, 2025.
7. Murodov, F. "Legal analysis and statistical methods in constitutional studies." Uzbek Journal of Law, 2023, Vol. 15, pp. 78–92.
8. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Farmonlari va qarorlari to'plami, 2023–2025. Toshkent: Rasmiy nashriyot, 2025.
9. Tursunov, A. "Impact of 2023 constitutional reforms on civil society and public administration." Journal of Central Asian Governance, 2024, Vol. 8, pp. 101–118.
10. Rahmatova, D. "Human rights and social guarantees under the updated Constitution of Uzbekistan." International Journal of Constitutional Law, 2024, Vol. 22, pp. 55–70.
11. Islomov, J. "Democracy, rule of law, and constitutional modernization in Uzbekistan." Asian Legal Review, 2025, Vol. 3, pp. 33–50.
12. Xalqaro va mahalliy ekspertlar tahlillari: "O'zbekiston Konstitutsiyasining zamonaviy talablarga moslashuvi", Toshkent, 2023.